

ПРОФ. ДР ИРИНЕЈ БУЛОВИЋ, ДЕКАН
Универзитет у Београду – Православни богословски факултет

СМИСАО СВЕТОСАВЉА

Сабрали смо се данас овде, на истоме месту не само топографски него и благодатно–евхаристијски, ёлì тò αύτó у заједници Једнога Духа, најпре се сјединивши једни са другима и са свима кроз заједничарење у једноме Хлебу живота и у једној Чаши благослова, а сад, ево, и у свечарској радости, у заједничком молитвеном размишљању о порукама Светитеља Саве свима на ма, овде и сада.

О првом аутокефалном архиепископу „све српске и поморске земље“ с правом се говори као о јединственој личности српске историје, свестрано заслужној. Зато његов живот и делатност изучавају научници разних струка, а њиме се надахњују уметници и ствараоци свих профила. Али притом се, рекао бих, недовољно запажа и истиче значај Светога Саве као теолога и духовника, као што се и недовољно поклања пажња оном усмерењу у српској богословској мисли и духовности уопште које се развило под великим утицајем Светога Саве, његовог светитељског лика и богословског доприноса. То усмерење се скраћено назива помало необичним, за понеког и збуњујућим називом – *Светосавље*. Историјском изучавању живота и делатности Светога Саве, као и књижевној анализи и интерпретацији његових спisa, придржила се, дакле, у новије време и њихова богословска анализа, као и читав низ „Светосављем“ надахнутих богословских текстова. На пољу светосавске књижевности у оба наведена смисла огледали су се и великани наше богословске мисли, свети Владика Николај Велимировић и отац Јустин Поповић, а у новије време и врсни теолози Димитрије Богдановић, Атанасије Јевтић и други. У средишту изучавања богословља Светога Саве и светосавског богословља налази се, *natura et positione*, управо наш Факултет. Уз гред буди речено, и сâm термин Светосавље поникао је на њему и око њега, а тако се звао и часопис наших студената између два светска рата.

Обично – и с правом, рекао бих – кажемо да је *Светосавље* квинтесенција духовног бића нашег народа и његова историјска идеја водиља. Тврдимо, такође, да Светосавље представља примарну духовну категорију у нашем укупном живљењу и делању, јуче и данас, његову константу и конституанту. Али, с обзиром на уопштеност и, са одређеног аспекта, неодређе-

ност те категорије, треба је колико–толико објаснити, како би се знало шта Светосавље јесте, а шта није.

Лаконску, па ипак успешну условну дефиницију Светосавља дао је благане успомене отац Јустин Поповић, у своје време професор догматике на нашем Факултету. Светосавље, вели он, није друго до „Православље српског стила и искуства“. Следствено, Светосавље као философија живота означава што доследнију примену православних хришћанских догмата вере и православног етоса како на личном плану тако и у историјској животној стварности српског народа. Ако прихватимо Јустинову интерпретацију, следи, даље, да постоји суштинска *истиповећност* између Светосавља и Православља, под којим, опет, подразумевамо истинску и истиниту веру Цркве, „једампут предату светима“ (Јуд. 3).

Отац Јустин се и у овом случају изразио на еклесиолошки прецизан начин, пошавши од основнога, христолошкога догмата наше хришћанске вере. Сагласно њему, Оваплоћени Бог Логос се у историји није јавио као некакав „човек уопште“, као апстрактна индивидуа, него као „човек од крви и меса“, као сасвим конкретна, жива историјска личност. Као што је у Христу Бог постао „тело“, човек, тако је, благодарећи Њему, и историјско време тајанствено сместило у себе надвремену и надисторијску вечност. Богочовек је, dakле, живео и делао унутар стварних и познатих *историјских* координата, што ће рећи – у амбијенту конкретне културе и цивилизације.

Што важи за Сина Божјега Који је постао Син Човечји, то важи и за богочовечанско Тело Његово, Цркву. И она се непрестано „оваплоћује“ у конкретан живи организам: историјски, постаје опипљиво и распознативо „тelo“ свакога народа и сваке културе, а притом, онтолошки и есхатолошки, остаје оно што јесте – Пуноћа Онога Који Собом испуњава све и сва. У овоме светлу можемо да појмимо зашто се Православна Црква Христова ни у једном народу и ни у једној култури не јавља као страно тело него се истински поистовећује са њима, трудећи се уједно да их уздигне до црквеног начина постојања, до „нове твари у Христу“.

У нашем случају, хришћанство, и то источно Православље, није међу Србима било непознато ни пре Светога Саве, а још мање је било силом наметнути страни елеменат у души народа. Али захваљујући његовој пастирској ревности у просвећивању народа Јеванђељем Христовим, Православље је у његове дане прожело и духовно препородило народно биће, а тиме га и оспособило за стварање и неговање аутентичне хришћанске културе. Појам Светосавља упућује нас, dakле, на духовну зрелост нашег народа и на његову Православљем надахнуту просвету и културу, нераскидиво везану за изузетну личност и просве-титељску делатност светитеља Саве. Он је – као веран ученик древних Учитела Цркве, богослов израстао из Светога Предања и аскет прожет духовним искуством подвигникâ претходних ве-

кова – говорио и творио *на нов начин, али не и нове сīвари* (nove, sed non nova, по мудрој речи једног од светих Отаца). Његови списи сведоче, уосталом, у којој мери су просто натопљени библијском речју и наводима из светоотачке књижевности, а његов подвигнички живот и свецело предани архијерејски рад показују га и као правог пастира и духовника, следбеника и настављача тешко избројиве плејаде његових светих претходника из ранијих векова. Кад га црквени песник назива „равноапостолним“ просветитељем и учитељем, да ли је то тек *licentia poetica* поетица или, штавише, песничка хипербола? Не бих рекао.

*

Назначивши, у кратким цртама, шта отприлике можемо – или можда морамо? – да подразумевамо под појмом Светосавља, осврнућу се још и на понешто што под тим појмом не можемо, па и не смо да подразумевамо, посебно у наше време, време небивалог ширења најразличитијих идеја и информација, често стављених у службу лажи, а не истине која једина ослобађа. У савременој нам атмосфери атрофиралог осећања за одговорност јавне речи и за светињу људске речи као такве, јављају се, нажалост, и разне редукције Светосавља, па и његове потпуно промашене интерпретације. Оне настају тако што га појединци своде на само неку од његових компоненти или у њему откривају садржаје и поруке које су му туђе, а гдеkad и опречне. Свака редукција Светосавља своди се, у крајњој линији, на духовни фалсификат или чак негацију. Навешћу најзаступљеније примере.

1. Многи наши интелектуалци, а особито полуинтелектуалци, просто са насладом користе синтагму *свейосавски миј*. Њоме понајчешће хоће да поруче својим слушаоцима или читаоцима како, ето, историјски Сава Немањић јесте једно, а хагиографски, житијни Свети Сава сасвим друго. (Не звучи ли нама теолозима ово као исувише познато? Није ли такозвана либерална теологија и Живога Господа нашега на хиперисторијански начин „расекла“ на „историјског Иисуса“ и „Христа вере“?)

У самој ствари, они и не слуте да синтагма *свейосавски миј* није погрешна него богословски и философски легитимна уколико је схватимо на прави начин, односно уколико *миј* схватимо као *реч јивоја*, као интуитивни израз животне истине који претходи рационалном или логичком размишљању и уједно га надилази. У том смислу, мит можемо да изједначимо са символичким, иконичким, апофатичким, мистичним говором православне теологије. У овој перспективи мит није антипод историјске истине. Напротив, он на специфичан начин изражава управо суштински смисао историје. За нас, крштене људе, историја уствари и нема смисла уколико није *историја сīасења*. За нас, православне Србе, Свети Сава није значајан уколико нам није у наслеђе оставио духовне плодове свога служења Јеванђељу спасења, уколико нам није предао Светосавље као „пут који води у живот“.

Мит, дакле, као супротност фрагментарној „здраворазумској истини“, саопштава истину само *човеку вере*, ономе ко хоће и може да посматра оно што је невидљиво и да слуша речити говор молитвеног ћутања пред троједи-ном Тајном Бога, света и човека. За то виђење и за тај говор неизлечиво слепи и глуви остају поклоници реализма и прагматизма. Њихов прокрустовски ерминевтички метод води их само у једном правцу – да мит замене митологијом, истину логиком, живот трајањем у времену, а историју идеологијом.

2. Помињући идеологију, долазим до још једне злоупотребе Светосавља: то је његово својење на националну или национално–јолијитичку идеологију, лишену било каквог духовног садржаја и дубине. Уствари, идеологизација Светосавља и јесте најчешћи облик његове деструктивне митологизације. Њени заговорници обично верују да је Свети Сава превасходно био српски националиста или, боље речено, родољуб. По њима, циљ Светога Саве био је да национално освести и политички осамостали српски народ. Његово богословље и његове духовне поруке они тумаче као данак његовом времену, то јест као средњевековни обичај да се овоземаљски, па и чисто приземни планови и циљеви камуфлирају или сублимирају уз помоћ високопарне црквене реторике, као устаљену праксу прикривања реалног иманентног значења конкретних поступака помоћу њихове „спиритуализације“. Њихов закључак гласи: Светосавље је форма, а Српство суштина.

Није ни место ни време за подробно оповргавање оваквог тумачења Светосавља: изнећу укратко своје гледиште, без посебне аргументације. Свети Сава је био целовита, зрела и јака личност, о чему недвосмислено сведоче извори. Он је, не мање, посведочен као доследан хришћанин и монах. Зато га ваља тумачити искључиво њим самим, као и духом његовог времена, а не накнадном произвољном пројекцијом која полази од могућег начи-на размишљања и делања данашњег, секуларизованог, изнутра разбијеног и подељеног човека. Апостолском и светоотачком ревношћу за Христа задоје-ни монах из тринаестог века свакако није био човек ниских компромиса и етичког релативизма: није био спреман да водом политичког интереса и ра-чунице разблажава чисто вино своје верности Православљу.

Немогуће је расцепити личност Светога Саве на „политичког“ или „националног“ Саву Немањића и на „црквеног“ Светог Саву. Јер, разбијање било које личности, а поготову једне целовите, кохерентне, духовно зреле личности, у духовне разломке представља, уверен сам, Сизифов посао. Сагледавајући управо духовни лик светога Саве у његовој слојевитости – све-тогорски подвижник и пустињак, делатник молитве и богослов, само-пожр-твовани пастир и архијастир... – откривамо у њему најдубље слојеве, оне који осмишљавају и објашњавају и његове наизглед световне димензије, пре свега његов допринос националном опстанку и култури. Можда ће вам зазвучати необично, али мислим да је истинито следеће гледиште: уколико

изостане дубинска духовна потка и основа човекове личности, онда је сваки спољашњи активизам унапред осуђен на неуспех. То важи за обичног човека, за такозваног интелектуалца, за човека Цркве, коначно – за Светога Саву. Јер, у том случају не би било оних жила у дубини помоћу којих се морају црпети животни сокови. Са друге стране, уколико су оне заступљене, историјска и духовна подлога може бити и крајње неповољна, али животодавни извори неће пресахнути, те ће оно што расте вакрснути и поново бујати.

Овде, међутим, ради целовитог, а тиме и истинитог сагледавања, желим да о нашем Просветитељу и духовном Родитељу нагласим и следеће: маколико догматски и суштински одан Православљу, и маколико заслужан за то да оно занавек буде духовна одредница наше помесне Цркве и нашег народа, он је истовремено, бесумње, био човек ширине и добре воље, човек љубави и дјалога. Из његових житија знамо да није водио дијалог само са владарима и црквеним великородостојницима хришћанскога Запада: иако је био свестан духовног јаза који дели ислам од хришћанства, он је за време својих поклонничких путовања на Исток посећивао и мусиманске духовне и световне вође, увек у мисији добре воље. На двору египатског султана остало је о њему забележено да је пленио добротом и духовном лепотом свога лика мимо све претходне хришћанске посетиоце...

Као што видимо, Свети Сава и Светосавље никада не могу да послуже као оправдање за било чију искључивост, а поготову не могу да послуже као оправдање за нечије одбојно и нетрпљиво или, што је кудикамо горе, агресивно и експанзионистичко држање према онима који су другачији од нас. Личност и мисао Светога Саве зраче богочовечанском ширином великих Отаца и Учитеља Цркве ранијих векова.

3. Најнеприхватљивија (бар за мој скромни укус) редукција Светосавља јесте она чији се обриси запажају тек однедавно, а састоји се у покушају спајања аутентичних светосавских вредности са стајросрпским и старословенским *ћајанским наслеђем*, односно са претхришћанском религијом и митологијом наших предака. У уметничким делима, ликовним и књижевним, такав покушај делује мање-више безазлено и може да буде схваћен као покушај да се сагледа целина народног бића и живота. Али када се он пренесе на теоријску, тачније на квазитеоријску раван, онда се ту више не ради о редукцији него о директном *фалсификацији* Светосавља.

*

Нас, данашње православне Србе, конкретно, обавезује светосавско наслеђе. Оно нас, између осталог, обавезује да нађемо одговор на питање: шта нам је чинити у нашем времену? Јер, очигледно је, оно живо подсећа на време светога Саве, ако није и трагичније од њега. А то даље значи да се налазимо пред истим изазовима и искушењима пред којима се и он налазио, та-

ко да не можемо избећи потребу и обавезу да, попут њега, вршимо судбоносни избор. Избор који извршимо може нам бити или користан или штетан, или благотворан или пагубан, али у сваком случају јесте пресудан јер се не тиче једино нас него и оних што ће доћи после нас и не односи се само на будућност у границама историје него и на метаисторијску, есхатолошку будућност, на квалитет вечности која и нас очекује, као и све друге, било као рајска било као адска. По дивном виђењу из *Књиџе Откривења*, народи који су остварили своје призывање и послање на земљи унеће у небески Јерусалим, односно Царство Божје, „славу народа“; постојање оних који неће имати шта да унесу онамо, у *онај дан*, има само релативно историјско значење, а не и есхатолошки сотириолошки значај.

У перспективи дужни смо, као помесна Православна Црква и као православни народ, да на нов, одговоран, динамичан и стваралачки начин покушамо да поновимо оно што је већ учинио свети Сава – другим речима, да останемо верни његовом избору и завештању. То можемо само ако се потрудимо да припадамо његовом свету светлости, истине и љубави, свету вечних духовних вредности које надахњују и етос достојан човека као боголиког бића и културу са уметношћу чија лепота не пролази.

Ако останемо верни Светоме Сави као „наставнику и учитељу пута који уводи у живот“ и Светосављу као „Православљу српског стила и искуства“, органски присутном у заједничкој православној и хришћанској васељени, онда, упркос свему, можемо имати и наду и благослов светитеља Саве, живог и прослављеног у вечној заједници љубави са Господом и са свима светима.